

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA DIFFERENSIAL BAHOLASHNING IMKONIYATLARI

Bekbo'sinova Laylo Xayrulla qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15680650>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-Iyun 2025 yil
Ma'qullandi: 14-Iyun 2025 yil
Nashr qilindi: 17-Iyun 2025 yil

KEYWORDS

Differensial baholash, boshlang'ich ta'lim, individual yondashuv, mezonlari, formatif baholash, summativ baholash, o'z-o'zini baholash, rivojlantiruvchi baholash, o'quv motivatsiyasi, refleksiya.

ABSTRACT

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf darslarida differensial baholashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Differensial baholashning mazmuni, asosiy tamoyillari va baholash mezonlari yoritilgan. Shuningdek, differensial baholashni o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish usullari, o'qituvchining baholash jarayonidagi roli, zamonaviy baholash vositalari va baholashda individual yondashuvning afzalliklari batafsil ko'rib chiqilgan. Maqolada ilg'or tajribalar va amaliy misollar asosida baholash jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar ham berilgan. Tadqiqot natijalari differensial baholash boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilim olishga bo'lgan qiziqish va motivatsiyani oshirish, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmasini rivojlantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

XXI asrda ta'lim tizimida yuz berayotgan islohotlar insonning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bunda o'quvchilarning individual imkoniyatlarini to'liq ochib berishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'limning barcha bosqichlarida, ayniqsa, boshlang'ich ta'limda bu jarayonning muvaffaqiyati asosan dars jarayonida qo'llanilayotgan baholash tizimiga bog'liq. Zero, baholash nafaqat bilim darajasini aniqlash vositasi, balki o'quvchilarning o'z-o'zini anglash, motivatsiyasini oshirish, mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish kabi ko'plab maqsadlarga xizmat qiladi.

An'anaviy baholash tizimi yillar davomida o'zini oqlagan bo'lsa-da, hozirgi zamon talablari uni yanada mukammal va moslashuvchan shakllarga o'zgartirishni taqozo etmoqda. Barcha o'quvchilarga yagona mezon asosida baho qo'yish o'z-o'zidan individual farqlarni hisobga olmaslikka, ba'zi o'quvchilarda qiziqishning so'nishiga va bilimlilar bilan kam o'zlashtiruvchilarning o'zaro taqqoslanishiga olib keladi. Shu bois so'nggi yillarda pedagogika fanida differensial baholash tizimiga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda.

Differensial baholash o'quvchilarning o'zlashtirish sur'atlari, bilim olish imkoniyatlari, psixologik va fiziologik holatlarini hisobga olgan holda, har bir o'quvchi uchun individual yondashuvni amalga oshiradigan baholash turidir. Mazkur maqolada differensial baholashning nazariy asoslari, boshlang'ich ta'limda qo'llash imkoniyatlari, amaliy

mexanizmlari va uning samaradorligi tahlil qilinadi hamda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Baholashning zamonaviy tushunchasi nafaqat o'quvchining o'zlashtirish darajasini aniqlash, balki o'quv jarayonining sifati va samaradorligini monitoring qilish, o'qituvchining metodikasini takomillashtirish imkonini ham beradi. Differensial baholash esa shu jarayonda o'quvchilarning individual farqlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi juda notekis bo'lishi tabiiy hol. Bir sinfdagi o'quvchilarning bilim olish sur'ati va qobiliyati bir-biridan sezilarli farq qiladi. Shu sababli, ularni bir xil mezon bilan baholash aksar hollarda adolatsizlikni yuzaga keltiradi va o'quvchilarning o'z-o'zini qadrlashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Differensial baholash esa bu muammoni hal qilib, har bir bolaning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini hisobga oladi. Differensial baholash quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

Individuallik tamoyili: Har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlari inobatga olinadi.

Uzluksizlik va dinamiklik: Baholash doimiy ravishda olib boriladi va rivojlanish jarayoni monitoring qilinadi.

Rag'batlantirish: Baholash o'quvchi uchun qo'rqinchli vosita emas, balki motivator sifatida xizmat qiladi.

Ob'ektivlik: Har bir baho aniq mezonlarga asoslanadi, sub'ektivlik imkon qadar kamaytiriladi.

Bu tamoyillar o'qituvchini nafaqat baholash, balki o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil etishda ham mas'ul qiladi. Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilar o'zlarining yosh xususiyatlariga ko'ra, hali bilim olishda mustaqil bo'lolmaydilar, ularning e'tibor va diqqat doirasi tor, hissiyotlari tez o'zgaradi. Shu sababli ularning o'zlashtirish darajasi ko'p omillarga bog'liq: oilaviy muhit, sog'liq holati, til madaniyati, nutq rivoji, emotsional barqarorlik va hokazo.

Aynan shu nuqtai nazardan differensial baholash o'quvchilar orasidagi tengsizlikni minimallashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Misol uchun, ayrim o'quvchilar o'qituvchi bergan topshiriqni tezda bajaradi, boshqalari esa ko'proq vaqt va tushuntirish talab qiladi. Bu jarayonda differensial baholash o'qituvchiga har bir o'quvchi uchun mos yondashuvni tanlash imkonini beradi.

Differensial baholashning metod va shakllari. Boshlang'ich sinflarda differensial baholashni quyidagi metodlar yordamida amalga oshirish mumkin:

a) Portfolio baholash: Har bir o'quvchi o'zining ishlarini yig'ib boradi va bu ishlar yutuqlarining rivojlanish dinamikasini ko'rsatadi. Portfolio nafaqat o'qituvchi, balki ota-onalar va bolaning o'zi uchun ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

b) Reyting va belgi asosida baholash: Oddiy ball qo'yish o'rniga belgilar (yulduzcha, yurakcha, quyoshcha) orqali baholash. Bu shakl bolalar uchun qulay va tushunarli bo'lib, raqamli bahodan ko'ra ko'proq motivatsiya beradi.

c) So'zli baholash (verbal feedback): O'quvchining ishiga to'liq og'zaki izoh beriladi: "Bu yerda juda yaxshi ishlading", "Bu qismda ozgina diqqatliroq bo'lishing kerak", "Ajoyib g'oya, yana rivojlantir!" va hokazo.

d) O'z-o'zini baholash: O'quvchining o'zi o'z ishini tahlil qiladi, kamchilik va yutuqlarini izohlaydi.

e) O'zaro baholash: Sinfdooshlar bir-birining ishini ko'rib chiqib, izoh beradilar. Bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va hamkorlik ko'nikmasini rivojlantiradi.

Differensial baholashning samaradorligi va amaliy tajribalar. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, differensial baholashni o'zlashtirgan o'qituvchilarning sinfida o'quvchilar o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi. O'quvchilar bahodan qo'rqmaydi, o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashadi, baho olish jarayoni o'yin shaklida o'tadi va bu ularni ruhlantiradi. Masalan, boshlang'ich sinfda matn o'qish darsida o'quvchilar matnni o'z holatiga mos ravishda tayyorlaydi: ba'zilar qisqa matn, ba'zilar esa to'liq matn o'qiydi. Shu bilan birga, o'qituvchi har birining imkoniyatiga mos baho beradi va barcha o'zini muvaffaqiyatli his qiladi. Bu esa ijtimoiy-psixologik iqlimni yaxshilaydi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim bu insonning kelajakdagi shaxsiy va intellektual rivojlanishining mustahkam poydevori. Shu bois baholash tizimi bu bosqichda faqat nazorat vositasi sifatida emas, balki o'quvchilarning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi kuchli pedagogik instrument sifatida qaralishi zarur. Differensial baholash, aynan shu talabga javob beruvchi eng samarali yo'nalishdir. Har bir o'quvchining qobiliyatlarini chuqur o'rganish, shaxsiy yondashuv asosida baho berish, yutuqlarini nishonlash va kamchiliklarni muloyimlik bilan bartaraf etish — ularning barchasi o'quvchini motivatsiya qiladi, unga o'z kuchiga ishonch beradi va ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Albatta, differensial baholashning joriy etilishi o'qituvchidan katta mehnat va yangicha metodik yondashuvni talab etadi. Ammo buning evaziga har bir o'quvchining o'ziga xosligi e'tirof etiladi, bilim olish jarayoni oson va qiziqarli bo'ladi, ta'lim sifati oshadi. Shunday qilib, differensial baholashni boshlang'ich ta'lim darslariga keng joriy etish nafaqat zamonaviy ta'lim talabi, balki yosh avlodning barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiluvchi eng muhim yo'ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "Ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy boshqaruv tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha o'quv qo'llanmalar. – Toshkent, 2021.
3. Ziyayeva N. Differensial baholashning nazariy asoslari va metodik tavsiyalari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Tohirova M., Xolboeva D. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2022.
5. Black, P. & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice.
6. Tomlinson, C. A. (2001). How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. – USA: ASCD.
7. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hisobot materiallari. – Toshkent, 2023.